

Mr. sc. Stijepo Letunić

Dubrovnik

SMISAO REFORMI (OPSTOJNOSTI) DRŽAVE BLAGOSTANJA U TREĆEM PUTU U UVJETIMA GLOBALIZACIJE

UDK/UDC: 342.2(1-67)

JEL klasifikacija/JEL classification: I39

Stručni rad/Professional paper

Primljeno/Received: 10. svibnja 2005./May 10, 2005

Prihvaćeno za tisak/Accepted for publishing: 1. lipnja 2005./June 1, 2005

Sažetak

Rad se bavi teorijskim vrednovanjem pokušaja trećeg puta u reformi države blagostanja u odnosu na neoklasicističku ideju tržišta kao isključivog regulatora u ekonomiji. Treći put se odnosi na tzv. Third way, najzornije opisan u istoimenom djelu Anthony Giddensa. U praksi su se njime vodile vlade Clintona, Blaira, Schrodera, Koka itd. Neoliberalizam polazi od klasične ideje o zakonitostima na tržištu i laissez-faira i ima uvjetima globalizacije bitan utjecaj na zemlje u razvoju gdje faktori rasta kao što su obrazovana radna snaga, otvorenost privrede, unutarnja ravnoteža, smanjenje udjela javne potrošnje, uvoz tehnologije i njezina adaptacija imaju odlučujuću ulogu u izboru ekonomske politike ili strategije razvoja.

Ključne riječi: država blagostanja, treći put, regije, globalizacija

UVOD

Država blagostanja danas stvara gotovo isto toliko problema koliko ih i rješava. Keynesijanske pretpostavke su vrijedile u vrijeme kad su većina nezaposlenih bili manualni radnici. Keynesijanizam je pretpostavljao nadmoć domaćeg gospodarstva nad vanjskom trgovinom dobara i usluga.

Država blagostanja je prema neoliberalizmu uzrok moralnog rasapa i tzv. novog individualizma u negativnom kontekstu s idejom pojedinca «ja prvi», što bi trebalo biti pogubno za društvenu solidarnost(1). Za razliku od neoliberala trećim putem ona se ne ukida, već rekonstruira. Osim obrazovanja, koje treći put posebno ističe kao vrijednost i mogućnost bitna je i uključenost u radni proces i perspektivnost posla.

Klasičnim sustavom države blagostanja smatra se Bismarckov sustav u Njemačkoj. Za taj sustav kao i sustave u Austriji i Belgiji karakteristično je da neprofitne grupe pružaju otprilike polovicu socijalnih usluga. Jedan od ciljeva države blagostanja je građanska kultura u uvjetima promjena uzrokovanih globalizacijom. Globalno deregulirano tržište stvara i nove odnose među državama i nacijama.

Hayek sa sunarodnjakom Misesom su bitni teoretičari neoliberalizma, čiju teoriju odlikuje liberalna vjera u nemiješanje države u slobodno tržište kao preduvjeta slobode pojedinca od totalitarističkih tendencija nje same i njezine birokracije. Osim ovog «slobodarskog» razloga, za neoliberalne je najbitnija Hayekova vjera u slobodno tržište, u smislu njegove efikasnosti naspram bilo kakvog interveniranja u privredu. Intervencionizam glede ekonomske politike se kritizira pretjeranog pozivanja na metode prirodnih znanosti, to znači pozitivističke. Ishod mjera se smatra uvelike nepredvidljivim, a intervencija često umjetnom. Hayek ističe povjerenje u znanost općenito i smatra da se i privredni problemi mogu njom rješavati. U tome se zanemaruje važnost pojedinaca koji se bave svojim parcijalnim sferama tržišta. Takvo neorganizirano znanje koje nije "znanstveno" on naziva znanjem o specifičnim okolnostima vremena i mjesta (6).

U svemu ovom se postavlja pitanje smisla države blagostanja koja je teret mnogim privredama, a posebno gospodarstvima u tranziciji.

1. TREĆI PUT

Propadanje poduzeća i tržišne promjene su karakteristike dinamičnog tržišta. Određena materijalna i moralna potpora države je po trećem putu potrebna pojedincima u prijelaznom razdoblju. Isto tako treći put ne smatra velike nejednakosti izvorom ekonomskog napretka, ali na njih bi se utjecalo prvenstveno «preraspodjelom mogućnosti» za razliku od preraspodjele «post factum».

Država blagostanja je usmjerena na pojedinca, a ne na obitelj, i ima u pozitivnom kontekstu solidarizirajući učinak. Cilj je zaposlenje koje implicira obrazovanje. Društvena kohezija se ne može jamčiti niti djelovanjem države odozgo niti pozivanjem na tradiciju (Giddens).

Također se postavlja pitanje ima li više uopće razlika između desnice i ljevice. Ostaje činjenica da se ljevica zalaže za veću jednakost, dok desnica gleda na društvo kao hijerarhijsko (2). Jednakost je važna za životne šanse ljudi, dobrobit i samopoštovanje.

Od vrijednosti trećeg puta Giddens navodi jednakost, zaštitu slabih, slobodu kao autonomiju, prava uz odgovornosti, autoritet uz demokraciju, kozmopolitski pluralizam, filozofski konzervativizam (određena suzdržanost prema napretku i nijansirano shvaćanje znanosti i tehnologije s obzirom na posljedice).

Pojam održivog razvoja se ne može precizno odrediti. Postoji barem 40ak njegovih definicija i stoga je «više smjernica za djelovanje nego točnih formula». Rizik koji današnji tehnološki razvoj nosi sa sobom treba istovremeno biti «energizirajući» za društvo, a ne samo negativan faktor.

Giddensov prijedlog programa trećeg puta uključuje: Radikalni centar; Novu demokratsku državu (država bez neprijatelja); Aktivno civilno društvo; Demokratsku obitelj; Novu mješovitu ekonomiju; Jednakost kao uključenost; Pozitivno blagostanje; Državu socijalnog ulaganja; Kozmopolitsku naciju; Kozmopolitsku demokraciju.

Treći put, za razliku od klasične socijaldemokracije mnogo više ističe ulogu tržišta i konkurencije. U svemu tome on se zalaže za bitnu ulogu države u ulaganjima u ljudske resurse, infrastrukturu i poduzetničku kulturu. Treći put se u odnosu na klasičnu socijaldemokraciju zalaže i za novu mješovitu ekonomiju gdje bi postojala sinergija između javnog i privatnog, gdje bi se pored tržišne stege imao na umu i javni interes.

Neoliberalni model vidi jedinu jednakost u jednakosti šansi tj. meritokraciji. U tom slučaju bi postojala nezadovoljna klasa isključenih koji bi prihvatili razlog svog neuspjeha kao plod nedostatka vlastitih sposobnosti. To je isto kao u Spencerovom neodarwinizmu. I dalje bi postojala velika mobilnost nadolje sa svim svojim socijalnim posljedicama.

Za razliku od tog stava, treći put definira jednakost kao uključenost, a nejednakost kao isključenost. Glavni kontekst mogućnosti je pristup radu o kojem ovisi ekonomski status pojedinca, ali i njegovo samopoštovanje. Uz rad obrazovanje je druga pretpostavka. Na uključenost i isključenost u društvu bitno utječu promjene u strukturi radne snage, jer danas u razvijenim gospodarstvima manje od 20% radne snage radi u industriji, sve pod utjecajem informatizacije(1).

Giddens pod inkluzivnim društvom smatra: Jednakost kao uključenost; Ograničenu meritokraciju; Obnovu javnog prostora (građanski liberalizam); «S onu stranu društva rada»; Pozitivno blagostanje; Državu socijalnog blagostanja.

Državni sustav blagostanja se ne smije okrenuti isključivo pomoći najugroženijima, već podizanjem kvalitete javnog prostora, kvalitetnim zdravstvenim uslugama, suzbijanjem kriminala koristiti većini i pomagati stvaranju zajedničkog građanskog morala.

Treći put prihvaća neoliberalnu kritiku države blagostanja u smislu da je ona nedemokratska jer se povlastice raspodjeljuju odozgo prema dolje, pa se ne ostavlja dovoljno prostora osobnoj slobodi.

Za otvaranje novih radnih mjesta ključna su ulaganja u ljudske resurse glavni izvor privredne moći, podupiranje poduzetničke inicijative i ponekad pomaganje vlade stvaranju kapitala. Osim podupiranja doživotnog obrazovanja, važno je utjecati na spoznajne i emocionalne sposobnosti pojedinaca jer to traže sve češće promjene radnog mjesta.

Bitno je nastojati pomiriti zaposlenje i obitelj, na primjer način rada kod kuće na kompjutoru ili s neplaćenim godišnjim odmorom. Udio poslova s punim radnim vremenom i na dulji rok u zapadnim gospodarstvima se smanjuje. Čest je slučaj da proizvodnost rada znatno poraste s kraćim radnim vremenom(1).

Miješanje vlade u pitanja socijalne ekonomije ima smisla u svijetlu osnovne težnje trećeg puta preporoda građanske kulture. Glavnim žarištem u društvu pozitivnog blagostanja postaju autonomija i razvoj osobe (1).

Globalno deregulirano tržište stvara nove odnose među državama i nacijama. Za promjene i reguliranje tržišta bitna je promjena spram starog nacionalizma stvaranjem kozmopolitskog nacionalizma gdje se ljubav prema domovini povezuje s prihvaćanjem drugih i pravima pojedinca. Granice nemaju ulogu kao ranije, a države gube dio suvereniteta.

Kozmopolitski nacionalizam u uvjetima globalnog poretka implicira i kozmopolitsku demokraciju na globalnoj razini kakva za sada ne postoji. To isto vrijedi i za regulaciju tržišnog fundamentalizma na globalnoj razini koji ne može ostati nereguliran jer su pojedinačna gospodarstva regulirana. Tako se kaže da je «globalni laissez – faire samo prolazni trenutak u nastajanju svjetskog gospodarstva, a ne njegova krajnja točka».

2. NEOLIBERALIZAM

Poslije "teorijskog" Hayeka neoliberalizam je pragmatičnim razvojem poprimio svoj današnji oblik. U međuvremenu je svoj odraz imao u reagonomici, thatcherizmu i monetarizmu na čelu s Friedmanom.

Liberali vjeruju u jedinu jednakost u društvu tzv. jednakost šansi iz čega proizlazi meritokracija (dobijesh koliko zaslužiš). Vjeruju u formalnu jednakost sudionika liberalnog društva, ali istovremeno većina njih vjeruje i u nejednakost talenta sudionika (3).

Tržišni liberalizam vjeruje u tržište odvojeno od stvarne proizvodnje roba i usluga. Time ono postaje samodovoljno i to je jedan od razloga da se govori o neoliberalizmu, a ne liberalizmu.

Uz vjeru u tržište ključna je i vjera u poduzetnika i poduzetništvo. Poput tržišta i društveni poredak, bude li prepušten samom sebi, donijet će društvu dobrobit.

Ideja je da tržište bude sveobuhvatno, što vrijedi i za cijelo društvo. Tako bi pojedinci bili uključeni u tržište i ono bi im bilo mjerilo. Na to se nadovezuje primjer neoliberalne ideje da bi pojedinac trebao biti poduzetnik za sebe upravljajući na taj način svojim životom. Tako bi čovjek birao svoje prijatelje, aktivnosti i ostalo kako bi kasnije imao više uspjeha u zaposlenju (3). Takav stav nije karakterističan za raniji liberalizam.

Generalna težnja neoliberalizma je da se tržište intenzivira i proširi povećanjem broja transakcija ili povećanjem njihove učestalosti. Proširenje

tržišta se očituje i u novim oblicima tržišne utakmice u prostoru i vremenu kao npr. u 24 – satnom radnom vremenu trgovina, smanjivanju trajanja ugovora o zapošljavanju što prisiljavaju zaposlenog da ih češće obnavlja itd.

U kreiranju novih vrsta transakcija ne postoje limiti, osim u rastu kompjuterskog kapaciteta. Tako npr. u trgovini vrijednosnicama na postojeće se dodaju nove opcije. Ovo povećava i transakcijsku cijenu koja raste bez obzira na količinu proizvodnje.

Za neoliberalizam su tipične i kreacije podtržišta, čak i unutar samog poduzeća, gdje se dijelovi organizacije ili pojedinci natječu kao suparnička poduzeća.

Sve ovo podrazumijeva rušenje države blagostanja i stvaranje blagostanja putem tržišno vođenog ekonomskog rasta.

U novim globalnim uvjetima neoliberali na svijet gledaju kao tržišnu metaforu i tako se na nacije osvrću kao na kompanije. Isto vrijedi i za pojedine regije koje se nadmeću. Ovakvo poimanje države kao skupa konkurentskih poduzeća može se nazvati i neo-nacionalizmom, a ne samo neoliberalizmom.

Unatoč ovoj globalnoj orijentaciji, neoliberali kao branitelji tradicionalne nacije imaju realističku teoriju međunarodnih odnosa i globalni sustav se i dalje sastoji od nacija-država, pri čemu je i dalje važna moć koja se očituje i u održavanju vojne snage. Vezana uz regije i države kao i globalno tržište, kompletna mobilnost kapitala i rada koja je i uvjet efikasnosti i konkurencije, za većinu ekonomskih sektora ostaje iluzija.

Japanski autor Kenichi Ohmae ima puno pozitivnije gledanje na ulogu i povezanost regija u globalnoj ekonomiji. On kaže da je laž tretirati nacionalne teritorije kao jedinstvene ekonomske cjeline. četiri su velike sile uzurpirale ekonomsku snagu svijeta: kapital, korporacije, potrošači i komunikacije.

Po Ohmaeu centralna kontrola i koordinacija imaju smisla do 5000 USD GNP-a per capita, a postaju problematične iznad tog iznosa. Interval između tog nivoa i OECD-ovog statusa od 10000 USD je vrlo kratak: Japan ga je napravio za manje od 10 godina; Taiwan, Hong Kong i Singapur za pet. U SAD-u regije su puno decentraliziranije. Države nisu više u mogućnosti utjecati na globalnu logiku i na interese «kvalitete života» svojih građana. Uspjeh neke industrije nije funkcija neke nacije per se, već kombinacije individualaca, institucija i kulture u njoj ili u regiji. Tako Japan kao država nije bio taj koji je bio kompetitivan, nego su to bile industrije vođene individualcima.

Vlade su izgubile mogućnost kontroliranja financijskih tržišta. Regije relevantne u svjetskoj ekonomiji teže veličini od 5 do 20 milijuna stanovnika što je idealan način za uključivanje u svjetsku ekonomiju (morale bi imati barem jedan internacionalni aerodrom ili jednu dobru luku) (7).

Privlačenjem stranog kapitala se postiže i da ulaganja ne završe drugdje čime se omogućava konkurentan razvoj.

O čemu god da je riječ u ekonomiji bez granica između država, ekonomskih zajednica ili sl. bolje je to raditi kroz mrežu regija, nego preko UN dirigranog nacionalnog nivoa. Zdrava uloga nacionalnih država bi bila da budu zdravi katalizatori u aktivnosti regija.

Glupo je pretpostavljati da će ista politika unutar EU-a donijeti prosperitet i Španjolskoj i Italiji na primjer.

U Aziji je trenutno nivo prosperiteta najviše vezan uz regije tako da unutar Indonezije GNP-per capita varira s faktorom od šest među regijama, a u Kini s faktorom dvadeset.

Za nacionalne države se kaže da su oni politički organizmi i da se u njihovom krvotoku kolesterol nezaustavljivo skuplja. «Rast kolesterola» u državama može nastati zbog posebnih interesa, potpomaganja od strane države (subsidy), zaštite i socijalnog minimuma za građanstvo (civil minimum) kao npr. kod socijalnih programa skandinavskih ekonomija, «socijalnih ugovora» njemačkih sindikata, ekonomije Švicarske pune kartela, poljoprivrednog lobija u Francuskoj, lobija građevne industrije i proizvođača riže u Japanu ili obrambene industrije u SAD-u (7). Vrlo je teško ovaj proces vratiti unatrag.

Kao bitan argument za smanjenje uloge države blagostanja iznosi se neefikasnost njezinih struktura. Veličina birokratske strukture stvara i lojalno biračko tijelo kojoj vlade nastoje povlađivati kako bi ostale na vlasti. Također, neučinkovit će stručnjak težiti birokratskoj moći jer u realnim uvjetima ne može uspjeti. Slična teza je da će pojedinac, koji ne može izdržati konkurenciju, nju promatrati kao «taj ljudi konkurentski sustav».

Intervencionizam države blagostanja po neoliberalima proizvodi dvije sukobljene klase – klasu primatelja odštete i puno brojniju klasu onih koji plaćaju odštetu. Vlada daje jednoj grupi ono što oduzme drugoj. Isto tako u uvjetima intervencionizma vlada ima na raspolaganju nebrojena sredstva kojima može škoditi uvozu, time slobodnoj trgovini i efikasnijoj alokaciji kapitala.

Ističe se povjerenje u sustav cijena kao i u prosljeđivanje informacija budući da se pojedinačni ograničeni horizonti sudionika dovoljno preklapaju i preko mnogih posrednika relevantne informacije se prosljeđuju svima. Ističu se i pobude koje motiviraju pojedinca da radi poželjne stvari a da mu nitko ne sugerira što da radi (6).

Kritizira se i povjerenje u znanstvene metode koje se sastoje od primjene gotovih tehnika. Društveni problemi se ne mogu riješavati pomoću kulinarskog recepta. Tako ponekad izgleda da je lakše svladati znanstvenu tehniku, nego uočiti problem i pravilno mu pristupiti.

U neoliberalizmu je ključan odnos prema ekološkom problemu gdje je ideja prepuštanja rješenja tržištu najkrhkija. Tako neoliberali smatraju ekološke probleme preuveličanim i plodom zavaravanja javnosti zloupotrebom znanosti. Neoliberalnoj teoriji sama zamjena spontanijih procesa «svjesnom ljudskom kontrolom» nikako se ne sviđa.

Na ideju «općeg dobra», koju su promovirali neki njemački filozofi i koja je bila potpora idealiziranju državne vlasti, se gleda kao na ispunjenje kolektivističkih interesa što je u praksi loše. Kritizira se i kolektivistički duh koji prezire «sebične interese» pojedinca i smatra svoj stav superiornijim u ime ostvarenja ciljeva zajednice. Osim kritike povjerenja u znanost u rješavanju ekonomskih problema državnom intervencijom, i upravljačke strukture su loše. Glavni razlog nevolja neoliberalizma su tržišni fundamentalizam i konzervativizam – u međusobnoj napetosti.

3. TEORIJSKO VREDNOVANJE MODELA

Iz povijesti neoliberalizma i trećeg puta u modernom smislu (reforma države blagostanja), vidi se da oni imaju uporište ne samo u ekonomskom pragmatizmu i iskustvu, već i u gledanju na društvo i pojedinca. Tako se neoliberalizam više veže uz tradicionalno – konzervativno gledanje na državu, dok je socijaldemokracija kao polazište promjena za treći put više intelektualno orijentirana. Pokušat ću suprotstaviti stajališta i teze dvaju pravaca.

Glavna razlika je u stavu o ulozi države u tržišnoj privredi. Neoliberalna ideja isključuje mogućnost da država svojom intervencijom učini nešto pozitivno za društvo, barem dugoročno gledano. Ističe se nemogućnost države da raspolože tržišnim partikularnim informacijama kakve ima pojedinac na tržištu.

Sigurno je da je dio kratkoročnih intervencija povezan s političkim opstankom vlasti i time se teret prebacuje na druge i na uštrb efikasnosti. Ideja da je privatno vlasništvo bitno efikasnije od državnog, potvrđuje se u razvijenim tržišnim gospodarstvima.

Neoliberali «svjesni smjer» smatraju samoobmanom pojedinaca koji ga podržavaju budući da su mnoge stvari na koje se želi utjecati evoluirale bez "svjesnog smjera", tako i pozitivne društvene institucije.

Treba naglasiti da je liberalna ideja slobode pojedinca i njegovog djelovanja plemenita i svrhovita i u suprotnosti je sa totalitarnim duhom. Po tom stajalištu minimum regulative i zaštita od monopola trebali bi biti dovoljni.

Postavlja se pitanje ima li dugoročnog smisla za državu da intervenira. Gledano logikom obrazovanih ekonomista, nude se ideje o načinu i vrsti intervencije, umjesto da se govori o ideji neintervencije. Kao argument u prilog državne intervencije čuje se i argument protivnika neoliberalizma da čisto tržište ruši moral i uzuse i time stavlja materijalne vrijednosti na prvo mjesto.

Isto tako, već od njemačkih klasičnih filozofa strogo se razlikuju pojedinačni i opći interesi, gdje je pojedinačni interes prisutan i u gospodarstvu. Kao argument protiv neoliberalizma mogu se uzeti i prosvjetiteljske ideje i ideja o potrebi razvoja svijesti radnih masa.

Hrvatska kao tranzicijska zemlja je u posebnoj poziciji jer je u njoj još relativno velik udio državnog vlasništva. činjenica je da se država ne bi smjela miješati u odluke pojedinaca na tržištu. Postavlja se pitanje može li se pojedinačno slobodno djelovanje na tržištu poduprijeti općim sudom pojedinaca u državnim institucijama o razvojnom putu. Što može učiniti država, a tržište ne može, na primjer u obrazovanju.

Stanovništvo je naviklo, pogotovo u tranzicijskim zemljama, gledati na državu kao spasitelja i moralni autoritet. Slučaj tržišnih oscilacija se većinom stavlja u domenu državne intervencije. Pod slobodnim tržištem treba prihvatiti nemogućnost kontrole vlasništva.

Vjerojatno je dugoročno tržište efikasnije bez intervencije i preraspodjele države, ali se njime gubi na stabilnosti i socijalnom miru. Npr. u tržišnom slomu mogu propasti i poduzeća koja inače ne bi propala, a zbog sloma ključne privredne grane, potreban je duži oporavak. Cijena može biti i veći broj samoubojstava, npr. porast broja alkoholičara, raspad obitelji itd.

Ili je to možda potrebna cijena za tržišnu borbu i veću efikasnost gdje bi nesmiljenost tržišta proizvela veći angažman i kompetitivnost pojedinca!?!

Neoliberali i sindikate ubrajaju u ograničavajući faktor tržišnog funkcioniranja. Teza je da bi nerigidnošću plaća nezaposleni puno lakše našli posao.

Ali nisu samo sindikati uzrok rigidnosti plaća tj. njihovom otežanom smanjenju, već po Keynesu ovo je samo po sebi činjenica. Također logično je da veći pritisak nezaposlenih u traženju zaposlenja usmjeren na tržište, a ne oslonac na državu, pospješuje nerigidnost plaća.

Neoliberali ističu tržište kao čudo koje sve, pa i najsitnije informacije, promjene, oscilacije registrira i reagira na njih. Međuovisnost pojedinaca i sloboda djelovanja i konkurencija, istovremeno reguliraju i moć pojedinca i ostvaruju njegovu slobodu. Hvale vrijedno je i neoliberalno stajalište o otvaranju tržišta i ukidanja tržišnih barijera pojedinih država.

Ovdje treba razlikovati spomenuto teorijsko stajalište od stava neokonzervativaca koji se zalažu za slabiju državnu ulogu u tržišnoj utakmici, a istovremeno se protive uklanjanju međudržavnih barijera ako to nije u njihovom interesu. Znači, plemenite ideje liberalizma često iznose pojedinci koji ih uopće nisu teorijski usvojili, već ih upotrebljavaju ovisno o potrebama.

Djelomično protiv neoliberalne teorije govori činjenica da tržište nije savršeno, ako to uopće išta znači.

Postavlja se pitanje, s obzirom da smo dio materijalnog svijeta i ovisimo o materijalnom, da li tržište koje valorizira naše djelovanje može valorizirati i kratkovidne i samouništavajuće fenomene koji su posljedica masovne svijesti s masovnom interakcijom.

Čovjek je socijalno biće i njegovo „ostvarenje“ se ne iscrpljuje samo zadovoljenjem materijalnog opstanka, što je ideal neoliberalizma. Svrha nije zadovoljenje materijalnog opstanka već intelektualno sazrijevanje čime čovjek spoznaje prirodu i sebe. Intelektualno „zrenje“ je zadatak pojedinca u vlastitom promicanju. Tako i odricanja u slobodnom tržištu u smislu preraspodjele bi trebala biti u suglasju s onim od kojeg se uzima, ili koji gubi u interesu „više dobra“. To je glavni argument zašto se sve ne može prepustiti tržištu koje bi trebalo krojiti masovnu svijest.

Slobodno tržište je nužno za ispunjenje slobodnog djelovanja pojedinca, ali je neophodna i djelomična preraspodjela u svrhu općeg dobra.

Jedan od argumenata neoliberalizma je da se čovjek predao ideji o znanosti kao superiornom običnom tržišnom djelovanju pojedinca i time se umiješao u čudesno djelovanje tržišta. To neoliberali nazivaju beskrajnim povjerenjem u znanost koja je superiorna ograničenom mišljenju sudionika tržišta.

Istovremeno ističu nemogućnost spoznaje tržišnog kretanja u interakciji brojnih tržišnih subjekata.

Evolucija društvenih institucija, ovjekovječena u ideji prava pojedinca i demokraciji, smatra se bitnim produktom spontane interakcije u društvu, a time i produktom utilitarnosti za razliku od stava da je ona isključivo produkt znanosti. Pitanje je zašto odmah ne bismo znali kako nešto treba biti i kako nešto jest?

Neoliberalni teoretičari ističu svoj stav kao «stranku života, stranku koja je sklona slobodnom rastu i spontanoj evoluciji». Isto tako ističu nepovjerenje u razum koji bi dao odgovore na sva pitanja. Iz toga proizlazi stav da se neophodna ravnoteža između potražnje i ponude, uvoza i izvoza itd. može uspostaviti bez svjesne kontrole.

Za mišljenje da je tržište glupo kaže se da je neutemeljeno jer se njime želi kontrolirati napredak. Nije tržište glupo, ali je sastavljeno od skupa pojedinačnih interesa, pa ne „vidi“ dalje od kućnog praga.

Razlog za obrušavanje na znanost oličen u državnoj intervenciji može biti nekompetentnost pojedinaca u širenju opće svijesti. Činjenica je da cjelokupnost tržišta ima svoj produkt koji se može sagledati sa razine općeg. Zato se sve ne smije prepustiti tržištu već mora postojati pozitivna sinergija države i slobodnog djelovanja pojedinca na njemu.

Na isti način se može objasniti i razvoj društvenih institucija koji je, takav kakav jest, još manjkav i nedorečen i izložen manipulaciji države. Opća misao nije etablirana u institucijama, i to spontanog ugovornog odnosa pojedinaca i skupina koji je opet posljedica opće misli.

Neoliberalna teza provijava iz pitanja tko treba biti gospodar. Trebaju li ljudi birati svoj vlastiti put prema sreći ili im diktator treba određivati način kako da budu sretni?

Teza da pomoć za nezaposlene ukoliko nije na preniskoj razini, čimbude ponuđena, ne pridonosi smanjivanju nezaposlenosti.

Kada se u gospodarstvu ne bi odstupilo od postojećeg stanja, tada na tržištu, slobodnom od miješanja vlade ili sindikata ne bi bilo nezaposlenosti. Intervencija države kao intervencija u slobodno djelovanje i umješnost pojedinca?

Ideja je da se socijalna solidarnost i potpomaganje ne ostvaruju putem države, nego u samoj zajednici najčešće na tradicionalan način. Društvo bi se u potpunosti prepustilo tržištu, ali bi se pojedinci međusobno pomagali u slučaju potrebe. To istovremeno znači da bi se u pojedinim zajednicama upotrebljavao i drukčiji moralni kodeks i da država ne bi mogla utjecati na njega. Kao što je navedeno upravo je to kritika neoliberalizma koji se s jedne strane oslanja na čisto tržište, a s druge poziva na tradicionalne vrijednosti. Pretpostavka je da su se vrijednosti koje bi trebale biti nositelj moderne civilizacije razvile evoluiranjem interesa, a ne iz apstraktnog zaključivanja. To upućuje i na nestalnost moralnog kodeksa koji bi trebao biti plod tradicije (što uključuje i vjeru). To dalje znači prepuštanje vrijednosti ključnih za društvo određenoj stihiji. One se u svakom slučaju teško determiniraju. Najveći utjecaj na njih u povijesti je imao državni ili crkveni autoritet. Neoliberalizam se jasno zalaže za minimalnu državu, koja bi uključivala jednak pravni i demokratski sustav kao i model trećeg puta, što znači da se utjecaj na vrijednosti odvija preraspodjelom društvenog produkta, veličinom državnog vlasništva i intervencijom u privredi. Drugim riječima, kroz socijalne ustanove države i održanje stabilnosti ekonomije što bi trebalo imati utjecaja i na efikasnost gospodarstva. Razlika je, dakle, u ulozi države u sferi ekonomije.

Pitanje je i koliko se ovakve razlike u miješanju države osjete u stvarnosti, izuzmemo li nešto veće i progresivnije poreze i neke beneficije za sve. Jedno od područja u kojem bi se sve ovo kratkoročno i dugoročno odrazilo je obrazovanje. Obrazovanje prepušteno tržištu bi bilo omogućeno većinom bogatim, a onda i obrazovanim koji bi s vremenom stvorili neku vrstu elite. Tako jedna plemenita ideja širenja obrazovanja tj. mogućnosti obrazovanja svih slojeva društva je u čistom neoliberalizmu zakinuta. Slično je i sa zdravstvenom zaštitom. Uzmimo za primjer da su u prošlosti važna ljudska dostignuća u oblasti znanosti i umjetnosti postignuta zahvaljujući materijalnoj neovisnosti, što je često uključivalo podršku države i vlasti. Treba reći da mnoga od tih dostignuća nisu imala za cilj zaradu i «profitabilnost».

Puno je problematičniji argument preraspodjele i socijalnih davanja. Karakteristično je mišljenje neoliberala zbog čega bi oni davali drugome što su zaradili višim porezima, tako bi smanjili moguća ulaganja i moguću zaradu. što se krije u ovoj ideji? Egoizam koji je stoljećima bio nužan za opstanak, a i danas je. Možda tih nekoliko postotaka umanjenog poreza onemogućuju nečiju egzistenciju, a država ih oduzima. Ili pak tih nekoliko postotaka omogućuje velikom kapitalu bolje šanse razvoja?!

Izuzmemo li možda ulaganje države u nužnu infrastrukturu, državna potrošnja za socijalno ugrožene je za neoliberalne trošenje njihovog novca, a uz to smanjuje efikasnost privrede. Pa i sama bi radna snaga puno bolje funkcionirala da nema socijalne pomoći i sindikata koji smanjuju kompetitivnost zaposlenih i uljuškaju ih u njihovoj relativnoj sigurnosti. Argument znači da su goli opstanak i relativna isključenost pojedinaca iz društva potrebni i korisni za produktivnost ekonomije.

To se može povezati s gledanjem na život kao dijalektiku snaga. Potreban je veći pritisak da bi se došlo do rezultata. Ili gledanje na odnos nacija s vojnog aspekta gdje se dominacija smjenjuje veličinom vojne sile. Slično je i promatranje nacija kroz snagu koja izvire iz tržišne dominacije. Po ovome proizlazi da bi naša funkcija bila natjecanje i opstanak najposobnijih, što bi bio i krajnji cilj. To bi se onda dalo primijeniti u privrednom životu gdje bilo kakva intervencija šteti kompetitivnosti. U stvari, povodeći se za interesima zarade i moći pojedinaca na tržištu, društvo bi bilo najuspješnije i ovisilo bi o nesputanom zadovoljavanju takvih interesa. Nepobitno je da su kompetitivnost i natjecanje nužni. Ali prihvaćajući kao objašnjenje društveno – ekonomske stvarnosti pojam snage i natjecanja, a onda i uspješnih na tržištu, zaboravljamo da i ta snaga iz nečeg proizlazi i da je nečim uzrokovana. Dakle, takvo objašnjenje bi bilo da je snaga radi snage.

Dakle argument visokostresnih uvjeta rada i maksimalne kompetitivnosti, kao npr. u fizici, ne može se primijeniti na radnu snagu, jer bi to značilo da čovjek ima jednaku svrhu kao npr. i kamen ili meteorološke mijene koje funkcioniraju po utvrdljivim zakonitostima. Pri tome bi tržište nametnulo uvjete opstanka i prilagodbe.

Pojmom snage sami sebi određujemo uzročnost iako ona postoji sama po sebi. Pošto je uzročnost puno kompleksnija ne možemo je prepustiti isključivo tržištu kojeg je smisao iskorištavanje materijalnih dobara, a ne poimanje uzročnosti, tako da je država tu nužna.

Drugo je pitanje obavlja li država svoj posao na pravi način i je li njezino djelovanje svrhovito. To ovisi o kvaliteti njezine strukture i kadrova. Hayek poriče da se državne strukture mogu zbog relativne neegzaktosti i nedeterminiranosti pojava baviti uzročnošću. Time istovremeno poriče i mogućnost konstruktivnog zaključivanja sa stajališta makro-cjeline.

Ipak, neke se pojave i u ekonomiji mogu generalizirati, makar ne stoposto točno, ali svejedno dovoljno točno da bi bile relevantne. Takvo makro razmišljanje je drukčije od mikro razmišljanja i implicira da se neke misli i činjenice naprosto poklope.

Svejedno, u intervenciji države treba biti vrlo oprezan i minimizirati je. Pitanja kao što su ulaganje u obrazovanje i socijalno ulaganje, također uključuju shvaćanje relativne važnosti tih područja na razini makro-cjeline, ali su dugoročnija i strateški determinirana.

4. ZAKLJUČAK

Pitanje opstojnosti države blagostanja dovedeno je u pitanje u teoriji neoliberalizma ili neoklasicizma koja se temelji na gledanju na život kao na dijalektiku snaga kod koje je potreban veći pritisak da bi se došlo do rezultata. Uzevši kao objašnjenje društveno – ekonomske stvarnosti pojam snage i natjecanja, pa takoi uspješnih na tržištu, zaboravljamo da i takva snaga iz nečeg proizlazi odnosno da u nečemu ima svoj uzrok. Objašnjenje bi bilo „snaga radi snage“. Argument visokostresnih uvjeta rada i maksimalne kompetitivnosti ne može se primijeniti na radnu snagu, jer bi to značilo da je čovjek isto što i kamen ili meteorološke mijene koje funkcioniraju po utvrđenim zakonitostima. Pri tome bi tržište nametnulo uvjete opstanka i prilagodbe.

Pošto je uzročnost puno kompleksnija ne možemo je prepustiti isključivo tržištu kojeg je cilj iskorištavanje materijalnih dobara, a ne poimanje uzročnosti.

Čovjek je socijalno biće i smisao njegove egzistencije se ne iscrpljuje zadovoljenjem materijalnog opstanka, što je ideal neoliberalizma. Svrha čovjeka nije zadovoljenje materijalnog opstanka nego intelektualno sazrijevanje čime spoznaje prirodu i sebe. Intelektualno „zrenje“ je zadatak pojedinca u njegovom promicanju. Tako bi i odricanja na slobodnom tržištu u smislu preraspodjele trebala biti u suglasju s onima od kojih se uzima, koji gube, u cilju ostvarenja „višeg dobra“. To je glavni argument zašto se sve ne smije prepustiti tržištu i kojim bi trebalo formirati masovnu svijest. Ipak tu treba biti vrlo oprezan i minimizirati intervenciju na tržište koliko god je to moguće.

Reforme države blagostanja i koegzistencija privatnog i državnog kapitala u zajedničkim ulaganjima imaju smisla u tzv. trećem putu gdje se rastrošna uloga države blagostanja i administracije nastoji modernizirati, napraviti efikasnijom, i iskoristiti dvosmjernu relaciju s korisnicima usluga države blagostanja.

Ovo ne proturječi globalnom razvoju, decentralizaciji regija i njihovoj sve jačoj važnosti u svjetskoj privredi, već nas bolje usmjerava na iskoristivost komparativnih prednosti Hrvatske i stvara perspektivu razvoja.

Rizik koji današnji tehnološki razvoj nosi u smislu ekološke prijetnje treba istovremeno biti «energizirajući» za društvo i ne smije se isključivo tretirati na negativan način.

Strategija trećeg puta sa svojim rješenjima u reformama države blagostanja, u socijalnoj politici i većoj uključenosti (inkluzivno društvo) i odgovornosti socijalno beneficiranih sadrži kvalitetu koja daje šanse državi socijalnog ulaganja u budućnosti.

IZVORI

- 1) Anthony Giddens: Treći put Giddens, Anthony (1998), Politička kultura, Zagreb
- 2) Norberto Bobbio: Ljevica i desnica, Feral Tribune, 1998.
- 3) Pierre Bourdieu: The essence of neoliberalism, mondediplo.com/ 1998 <http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu>
- 4) Tony Blair: Treći put Blair, Tony (2000) Treći put. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
- 5) A. Milardović: Konzervativizam i neokonzervativizam, Alinea, Zagreb 1993.
- 6) L. von Mises i F. A. Hayek: O slobodnom tržištu Mate 1998.
- 7) Kenichi Ohmae: The End of the nation state(The rise of regional Economies), The Free Press, New York, 1995.
- 8) Lester C. Thurow: Opasni tokovi razvoja ekonomske teorije, Cekade, Zagreb, 1987.
- 9) Adolf Bibič: Građansko društvo i politička država, Biblioteka suvremene političke misli, Zagreb, 1983.
- 10) Ivo Družić, Jakov Sirotković: Uvod u hrvatsko gospodarstvo, Politička kultura, Zagreb, 2002.

Stijepo Letunić, M.S.

Dubrovnik

THE PURPOSE OF THIRD-WAY REFORMS OF A WELFARE STATE IN THE FACE OF GLOBALISATION

Summary

This paper deals with theoretical evaluations of the third way's attempts to reform a welfare state in view of the neoclassical idea of the market as the only economic regulator. The third way is most clearly described in Anthony Giddens' Third Way, and was the basis of Clinton's, Blair's, Schröder's, Koke's, and some other governments. Neoliberalism uses classic ideas of market conditions, and laissez-fair having, in the conditions of globalisation, an important effect on developing countries. In these countries, growing factors, such as educated workforce, economic openness, internal balance, a decrease in the public consumption share, and importation and adaptation of technology, play a decisive role in the selection of an economic policy or development strategy.

Key words: *welfare state, third way, regions, globalisation*

JEL Classification: *I39*